

УДК 347.985+986

ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ СУДУ ЩОДО РОЗГЛЯДУ СПРАВ ПРО ОСПОРИЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА ТА МАТЕРИНСТВА

Ганна ЧУРПІТА,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

Катерина СТОПЧЕНКО,

аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується цивільна юрисдикція суду щодо розгляду справ про оспориювання батьківства та материнства. Встановлено, що судова юрисдикція визначає сферу судової влади і багаторівневу диференціацію повноважень різних судів щодо розгляду справ. Зроблено висновок, що позови про оспориювання батьківства та материнства пред'являються до суду, виходячи з правил предметної, інстанційної та територіальної юрисдикції (підсудності). Для визначення територіальної юрисдикції (підсудності) позовних заяв про оспориювання батьківства та материнства мають застосовуватися правила, передбачені ч. 1 ст. 27, ч. 9–10 ст. 28, ч. 6 ст. 30 Цивільного процесуального кодексу України.

Ключові слова: цивільна юрисдикція, підсудність, справи про оспориювання батьківства та материнства, предметна юрисдикція, інстанційна юрисдикція, територіальна юрисдикція.

CIVIL JURISDICTION OF THE COURT FOR CONSIDERATION CASES ON PATERNITY AND MATERNITY DISPUTES

Hanna CHURPITA,

Doctor of Law, Associate Professor,
Professor at the Department of Civil Law and Process of
National Academy of Internal Affairs

Kateryna STOPCHENKO,

Postgraduate Student at the Department of Civil Law and Process of
National Academy of Internal Affairs

SUMMARY

In the scientific article the civil jurisdiction of the court for the consideration of cases on paternity and maternity disputes is examined. It has been established that court jurisdiction determines the sphere of judicial power and the multi-level differentiation of powers of different courts in dealing with cases. It is concluded that lawsuits on paternity and maternity disputes are filed in court, based on the rules of substantive, instancial and territorial jurisdiction. At the same time, in determining the territorial jurisdiction of lawsuits on paternity and maternity disputes, the rules provided for in part 1 of art. 27, part 9–10 of art. 28, part 6, art. 30 Civil processual code of Ukraine.

Key words: civil jurisdiction, jurisdiction, cases on paternity and maternity disputes, subject jurisdiction, instancial jurisdiction, territorial jurisdiction.

REZUMAT

În lucrarea științifică se examinează competența civilă a instanței să judece cauzele contestând de paternitate și maternitate. A constatat că definește sfera de competență a sistemului judiciar și pe mai multe niveluri diferențierea competențelor diferitelor instanțe de soluționare a cauzelor. Sa ajuns la concluzia că revendicările contestatate paternitate și maternitate sunt prezentate instanței pe baza unor norme obiective, de exemplu și competență (competență). Astfel, la stabilirea competenței (competență) susține pe contestarea paternității și de maternitate ar trebui să aplice normele în conformitate cu partea. p.1 art. 27, partea 9-10 din art. 28, partea 6, articol. 30 CPC din Ucraina.

Cuvinte cheie: jurisdicție civilă, jurisdicție, cauze privind paternitatea și litigiile de maternitate, subiectul jurisdicției, jurisdicția, jurisdicția teritorială.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 124 Конституції України, правосуддя в Україні здійснюється виключно судами: Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі. Щодо кола повнова-

жень Конституційного Суду України запитань не виникає, оскільки він є єдиним органом конституційної юрисдикції в нашій державі і вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України, дає офіційне тлумачення її положень та законів України.

Система ж судів загальної юрисдикції є доволі розгалуженою і будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Її становлять: місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди і Верховний Суд України (ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [1, с. 728].

Крім того, відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», рішення Європейського суду з прав людини є обов'язковим для виконання Україною, а отже, юрисдикція зазначеної міжнародної судової установи поширюється на правовідносини, які випливають із Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У юридичній літературі судову юрисдикцію визначають як компетенцію спеціально уповноважених органів державної влади – судів загальної юрисдикції і Конституційного Суду, наділених відповідними юридично-владними повноваженнями здійснювати правосуддя у формі того чи іншого виду судочинства щодо певних правовідносин [2, с. 116]. Отже, судова юрисдикція визначає сферу судової влади і багаторівневу диференціацію повноважень різних судів щодо розгляду справ [3, с. 227].

Варто звернути увагу на те, що поряд із поняттям «судова юрисдикція» в теорії процесуального права і на практиці залишається широко вживаним термін «підвідомчість справ суду», який означає властивість судових справ, за допомогою якої їх розгляд і вирішення віднесено законом до компетенції певного суду [4, с. 105]. Таким чином, якщо судова юрисдикція допомагає розмежувати предметну компетенцію між різними судами і ланками судової системи, то підвідомчість визначає саме властивість судової справи підпадати під юрисдикцію суду, а не іншого юрисдикційного органу [5, с. 181].

Актуальність теми дослідження зумовлюється тим, що серед інших справ, які розглядаються в порядку цивільного судочинства і, відповідно, підпадають під цивільну юрисдикцію суду, досить значний масив становлять справи, що виникають із сімейних правовідносин. Серед інших сімейних справ особливою специфікою цивільної процесуальної форми, яка стосується у т. ч. і цивільної юрисдикції, відрізняються справи про оспорування батьківства та материнства.

Крім того, актуальність обраної проблематики зумовлена прийняттям 03 жовтня 2017 р. Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) 2004 р. було викладено у новій редакції. У зв'язку із цим певних змін у законодавчому регулюванні зазнав інститут цивільної юрисдикції відповідних справ.

Стан дослідження. Наукові погляди на проблему судової юрисдикції цивільних справ знайшли своє відбиття у дослідженнях таких українських науковців, як: С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, В.В. Комаров, Д.Д. Лупеник, Н.Ю. Сакара, А.О. Селіванов, М.І. Смокович, В.І. Татьков, Г.П. Тимченко, С.Я. Фурса, Д.М. Шадура та ін. Водночас зазначені процесуалісти досліджували, здебільшого, судову юрисдикцію цивільних справ як загальні інститути цивільного процесуального права. Відтак проблеми цивільної юрисдикції окремих категорій цивільних справ, зокрема справ про оспорування батьківства та материнства, залишилися нерозробленими й донині.

Метою та задачею статті є виокремлення особливостей цивільної юрисдикції справ про оспорування батьківства та материнства.

Виклад основного матеріалу. Аналіз цивільного процесуального законодавства України (ст. 19–32 ЦПК України) дає

підстави стверджувати, що цивільна юрисдикція суду – це компетенція суду щодо розгляду і вирішення цивільних справ.

Необхідно звернути увагу на те, що компетенція суду щодо розгляду і вирішення цивільних справ закріплюється не лише в нормах процесуального законодавства, а й матеріального (Цивільний, Земельний та Сімейний кодекси, Кодекс законів про працю України тощо). Жоден нормативно-правовий акт не встановлює повного переліку справ, розгляд яких становить цивільну юрисдикцію суду. Законодавець інколи визначає тільки невичерпні переліки таких справ. Це пояснюється тим, що перерахувати в одній або кількох статтях одного нормативного акту всі підвідомчі суду справи неможливо через їх кількісне та якісне розмаїття.

ЦПК України виокремлює чотири види цивільної юрисдикції суду: предметну, суб'єктну, інстанційну та територіальну.

Предметна цивільна юрисдикція визначає компетенцію суду щодо розгляду і вирішення цивільних справ залежно від предмета вимоги.

Суди не мають чітко визначеної предметної компетенції і, відповідно до ч. 1 ст. 19 ЦПК України, розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають із цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин, крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Водночас, ЦПК України у межах предметної юрисдикції проводить диференціацію всіх справ, які підпадають під цивільну юрисдикцію суду, залежно від виду цивільного судочинства. У ч. 2 ст. 19 ЦПК України встановлено: цивільне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими ЦПК України, у порядку: 1) наказного провадження; 2) позовного провадження (загального або спрощеного); 3) окремого провадження.

Як визначено у ч. 3 ст. 19 ЦПК України, наказне провадження призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо.

Спрощене позовне провадження призначене для розгляду малозначних справ, справ, що виникають із трудових відносин, справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи (ч. 4 ст. 19 ЦПК України). Відповідно до ч. 4 ст. 274 ЦПК України, в порядку спрощеного позовного провадження не можуть бути розглянуті справи у спорах: 1) що виникають із сімейних відносин, крім спорів про стягнення аліментів та поділ майна подружжя; 2) щодо спадкування; 3) щодо приватизації державного житлового фонду; 4) щодо визнання необґрунтованими активів та їх витребування відповідно до глави 12 ЦПК України; 5) у яких ціна позову перевищує п'ятсот розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; 6) інші вимоги, об'єднані з вимогами у спорах, вказаних у п. 1–5 ч. 4 ст. 274 ЦПК України.

Загальне позовне провадження призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини надцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні (ч. 4 ст. 19 ЦПК України).

Окреме провадження призначене для розгляду справ про підтвердження наявності або відсутності юридичних фактів, що мають значення для охорони прав та інтересів особи або створення умов для здійснення нею особистих немайнових чи майнових прав або підтвердження наявності чи відсутності неоспорюваних прав (ч. 7 ст. 19 ЦПК України).

Аналіз наведених правових норм дає підстави стверджувати, що справи про оспорування батьківства та материнства підпадають під предметну цивільну юрисдикцію суду і розглядаються в порядку загального позовного провадження, виходячи з того, що такі справи:

- 1) виникають із сімейних правовідносин;
- 2) характеризуються наявністю спору про право між двома сторонами – позивачем та відповідачем.

Наступним видом цивільної юрисдикції є суб'єктна цивільна юрисдикція, що передбачає компетенцію суду щодо розгляду і вирішення цивільної справи залежно від її суб'єктного складу.

Незважаючи на те, що § 1 глави 2 розділу 1 ЦПК України має найменування «Предметна та суб'єктна юрисдикція», видається, що жодних правових норм, які б містили правила щодо суб'єктної цивільної юрисдикції, він не містить. Виходячи з цього, необгрунтованим вбачається підхід законодавця щодо такого найменування такого підрозділу ЦПК України. Відтак пропонуємо викласти у новій редакції назву § 1 глави 2 розділу 1 ЦПК України, а саме: «Предметна юрисдикція».

Повертаючись до суб'єктної юрисдикції справ про оспорювання батьківства та материнства, зауважимо: суб'єктами цивільних процесуальних правовідносин щодо оспорювання батьківства та материнства завжди виступають фізичні особи (батько та (або) мати дитини). Справи про оспорювання батьківства та материнства за суб'єктним критерієм завжди є такими, що підпадають під цивільну суб'єктну юрисдикцію суду.

Інстанційна цивільна юрисдикція суду передбачає розмежування компетенції між судами різних інстанцій залежно від виконуваних ними функцій.

Інстанційність є доволі новою засадою побудови судової системи України і передбачає таку організацію системи судів загальної юрисдикції, яка забезпечує право на перегляд рішення суду нижчої інстанції судом вищої інстанції (п. 3.2 Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2011 р. № 9-рп).

Як зазначив К.В. Гусаров, за своєю суттю модель інстанційності визначається природою судової влади та правосуддя, диференціацією інстанційних повноважень суду в цивільних справах, які відбиваються в рішеннях суду як актах судової влади, їх остаточності відповідно до принципів *restitution in integrum* (поновлення настільки, наскільки можливо, порушених прав заінтересованої особи) та *res iudicata* (правова визначеність та остаточність судового рішення) [6, с. 4].

За критерієм інстанційності виокремлюється юрисдикція суду першої, апеляційної та касаційної інстанцій, а також юрисдикція Верховного Суду України.

Оскільки за допомогою інстанційності визначається компетенція окремих ланок судової системи України, потрібно визначити функції кожної з цих ланок (місцевих, апеляційних судів і Верховного Суду України) щодо здійснення правосуддя у справах про оспорювання батьківства та материнства.

Так, місцевий суд є судом першої інстанції і розглядає справи, віднесені процесуальним законом до його підсудності (ч. 1 ст. 22 Закону України «Про судоустрій України»). У ч. 1 ст. 23 ЦПК України це положення конкретизується і зазначається, що усі справи, що підлягають вирішенню в порядку цивільного судочинства, у т. ч. справи про оспорювання батьківства та материнства, розглядаються місцевими загальними судами як судами першої інстанції, крім справ, визначених ч. 2, 3 ст. 23 ЦПК України.

Як визначено у ст. 24 ЦПК України, апеляційні суди переглядають в апеляційному порядку судові рішення місцевих судів, які знаходяться у межах відповідного апеляційного округу (території, на яку поширюються повноваження відповідного апеляційного суду). Верховний Суд переглядає в апеляційному порядку судові рішення апеляційних судів, ухвалені ними як судами першої інстанції.

Крім того, Верховний Суд переглядає у касаційному порядку судові рішення, ухвалені судами першої та апеляційної інстанцій (ст. 25 ЦПК України).

Останнім видом цивільної юрисдикції є територіальна юрисдикція або підсудність.

У юридичній літературі під підсудністю розуміється сукупність цивільних справ, які підлягають розгляду і вирішенню по суті в певній конкретній ланці судової системи та в певному конкретному суді цієї ланки (С.І. Чернооченко [7, с. 110]); правовий інститут, норми якого регулюють належність підвідомчих судам цивільних справ до відання конкретного суду (О.М. Єфімов [8, с. 29]); комплекс повноважень судів загальної юрисдикції з розгляду і вирішення підвідомчих їм юридичних справ, а також склад суду, визначений процесуальним законом, щодо здійснення правосуддя у цивільних справах на певній території (В.В. Кома-ров, Н.Ю. Сакара [9, с. 268]).

Поняття підсудності міститься і у цивільному процесуальному законодавстві деяких країн ЄС. Так, відповідно до ч. 1 ст. 69 ЦПК ЄР, підсудністю є право і обов'язок особи використовувати свої процесуальні права в певному суді.

Визначаючи юридичну природу підсудності, ми поділяємо позицію С.С. Бичкової, відповідно до якої підсудність слід розглядати як властивість цивільних справ, за допомогою якої їх розгляд і вирішення віднесено законом до компетенції відповідного суду [10, с. 105].

Значення підсудності полягає у тому, що вона допомагає розмежувати компетенцію щодо розгляду і вирішення підвідомчих суду цивільних справ усередині системи судів цивільної юрисдикції судами однієї ланки залежно від території, на яку поширюються їх повноваження. Значення територіальної юрисдикції або підсудності полягає у тому, що її правила допомагають визначити, який суд цієї ланки судової системи уповноважений розглядати і вирішувати конкретну цивільну справу.

Цивільне процесуальне законодавство і процесуальна наука розрізняють декілька видів територіальної підсудності: загальну територіальну підсудність (ст. 27 ЦПК України); підсудність за ухвалою суду вищої інстанції (ст. 26, 29 ЦПК України); альтернативну підсудність (підсудність за вибором позивача) (ст. 28 ЦПК України) та виключну підсудність (ст. 30 ЦПК України).

Виходячи із положень ст. 26–29 ЦПК України, які містять загальні правила визначення підсудності, а також керуючись ст. 136–140 СК України, що визначають матеріально-правові підстави оспорювання батьківства та материнства, можна стверджувати, що позовні заяви у відповідній категорії цивільних справ подаються до суду за правилами, встановленими для загальної, альтернативної або виключної територіальної юрисдикції (підсудності).

Цивільне процесуальне законодавство прямо не використовує терміну «загальна підсудність», називаючи відповідний вид підсудності «підсудністю справ за місцем проживання або місцезнаходженням відповідача» (ст. 27 ЦПК України). Проте термін «загальна підсудність» широко використовують у судовій практиці та теорії цивільного процесуального права. Це пояснюється тим, що, по-перше, правила зазначеного виду підсудності застосовуються завжди, якщо не передбачено іншого, а по-друге, підсудність більшості цивільних справ встановлюється саме згідно з положеннями ст. 27 ЦПК України [5, с. 195].

Виходячи зі ст. 27 ЦПК України, правила загальної підсудності цивільних справ зводяться до того, що:

- 1) позови до фізичної особи пред'являються в суд за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем її проживання або перебування, якщо інше не передбачено законом;

- 2) позови до юридичних осіб пред'являються в суд за їхнім місцезнаходженням згідно з Єдиним державним реєстром юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань.

Сутність підсудності за вибором позивача, або альтернативної підсудності, полягає у тому, що за визначеними категоріями цивільних справ позивачу надається можливість обрати з кількох передбачених у законі судів той суд, до якого він пред'являтиме свої позовні вимоги. Законодавець встановлює вичерпний перелік позовів, на які поширюються правила цього виду підсудності, а також передбачає конкретні суди, до яких можна з такими вимогами звертатися.

Що стосується справ про оспорування батьківства та материнства, то, за правилами альтернативної підсудності, до суду можуть бути пред'явлені такі позови:

1) до відповідача, місце реєстрації проживання або перебування якого невідоме, які пред'являються за місцезнаходженням майна відповідача чи за останнім відомим зареєстрованим його місцем проживання або перебування чи постійного його заняття (роботи) (ч. 9 ст. 28 ЦПК України);

2) до відповідача, який не має в Україні місця проживання чи перебування, які можуть пред'являтися за місцезнаходженням його майна або за останнім відомим зареєстрованим місцем його проживання чи перебування в Україні (ч. 10 ст. 28 ЦПК України).

Виключна підсудність визначається вказівкою законодавця про розгляд і вирішення окремих категорій цивільних справ лише конкретними, прямо передбаченими у законі судами. Це означає, що з деякими вимогами потрібно звертатися до чітко встановленого законом суду. Виключною така підсудність називається тому, що виключається можливість застосування інших правил територіальної підсудності, крім тих, які встановлені у законі для цієї категорії справ [11, с. 131].

У справах про оспорування батьківства та материнства за правилами виключної підсудності пред'являються зустрічний позов та позов третьої особи, яка заявляє самостійні вимоги щодо предмета спору, які, незалежно від їх підсудності, подаються до суду за місцем розгляду первісного позову (ч. 6 ст. 30 ЦПК України).

Висновки. Таким чином, на підставі аналізу цивільного процесуального та сімейного законодавства України, а також наукової доктрини, ми дійшли висновку, що позови про оспорування батьківства та материнства пред'являються до суду, виходячи з правил предметної, інстанційної та територіальної юрисдикції (підсудності). Для визначення територіальної юрисдикції (підсудності) відповідних заяв мають застосовуватися норми, передбачені ч. 1 ст. 27, ч. 9–10 ст. 28, ч. 6 ст. 30 ЦПК України.

Список використаної літератури:

1. Бичкова С.С. Судова юрисдикція як наукова проблема. Правова доктрина України: у 5 т. / за заг. ред. Н.С. Кузнецової. Х.: Право, 2013. Т. 3: Доктрина приватного права. С. 728–743.
2. Кашперська Т.Ц. Цивільна юрисдикція та підсудність справ про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2015. Вип. 5. Т. 1. С. 115–118.
3. Глушенко С. Концептуальні нариси єдності судової юрисдикції. Право України. 2014. № 11. С. 219–231.
4. Єфімов О. Правові засади цивільної юрисдикції. Юридична Україна. 2015. № 4–5. С. 105–108.
5. Бичкова С.С., Бірюков І.А., Бобрик В.І. Цивільне процесуальне право України: підручник / за заг. ред. С.С. Бичкової. К.: Атіка, 2009. 760 с.
6. Гусаров К.В. Інстанційний перегляд судових рішень у цивільному судочинстві: автореф. дис. ... док. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Х., 2011. С. 4.
7. Чернооченко С.І. Цивільний процес: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2014. 416 с.
8. Єфімов О. Правові засади підсудності цивільних справ. Юридична Україна. 2015. № 6. С. 29–39.
9. Курс цивільного процесу: підручник. / за ред. В.В. Комарова. Х.: Право, 2011. 1352 с.
10. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. / за заг. ред. С.С. Бичкової. К.: Атіка, 2007. 404 с.
11. Чурпіта Г.В. Захист сімейних прав та інтересів у порядку непозовного цивільного судочинства: монографія. К.: Алерта, 2016. 488 с.

ДОВІДКА ПРО АВТОРІВ

Чурпіта Ганна Вікторівна – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Стопченко Катерина Олександрівна – аспірант кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Churpita Hanna Viktorivna – Doctor of Law, Associate Professor, Professor at the Department of Civil Law and Process of National Academy of Internal Affairs

Stopchenko Kateryna Oleksandrivna – Postgraduate Student at the Department of Civil Law and the Process of National Academy of Internal Affairs